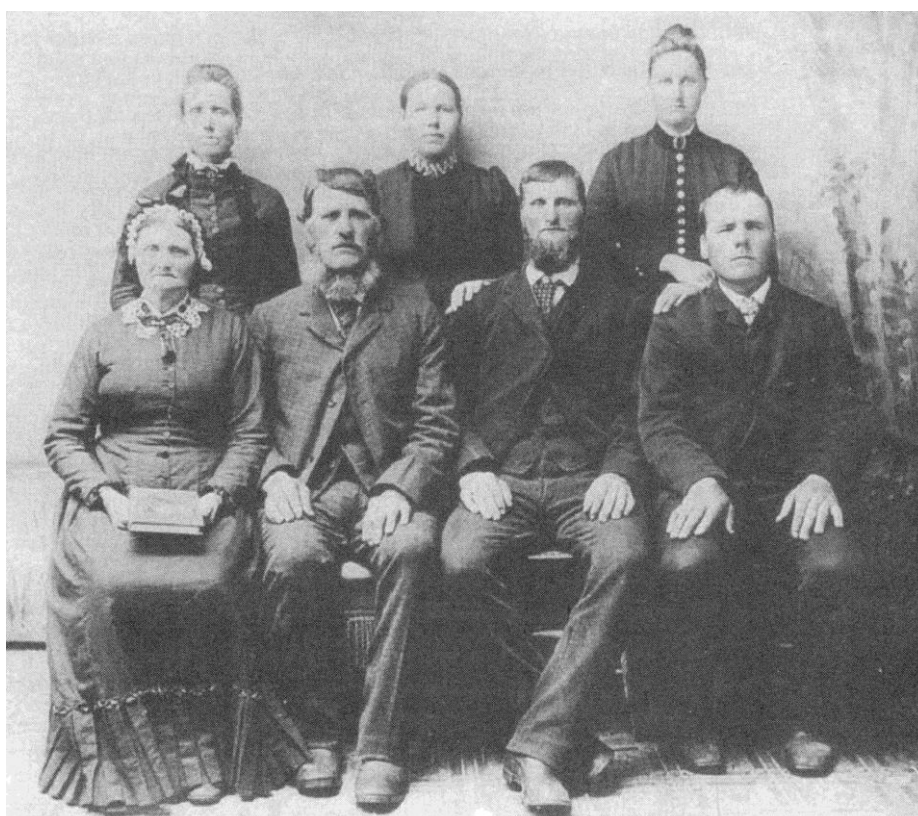


## 1865 En etappeutvandring

Med stor sannsynlighet er Værneskirka 928 år i 2013. Den er majestetisk i all sin prakt der den står som et symbol for oss alle uansett hvor mye eller lite kristen vi er. Den har sett vår kulturarv gjennom generasjoner, på godt og vondt - og gir oss alle på Stjørdal en viss form for samhold og identitet. Værneskirka er trolig det mest verdifulle bygget vi har i dalføret. Selv en agnostiker vil kunne nikke anerkjennende til dette fyrtårnet midt ute på den store sletta, et samlingspunkt, en knagg å henge vår fortid på. De som forlot Stjørdal som utvandrere til Amerika på 1800-tallet, var trolig bortom Værneskirka som en siste handling før de dro. De søkte kanskje råd, en bønn om hjelp nå når de skulle brenne alle broer. De stod foran en usikker og farefull fremtid. De trengte all den støtte de kunne få. Værneskirka ble en trøst i en vanskelig tid, ved et vanskelig valg.

Noen av de som helt sikkert avla kirka et besøk før de dro til Amerika, var Andreas og Mali Hammer, fra Hammertrøen i Banggrenda i Stjørdal. En slik påstand underbygger jeg ved at disse to stod meget sentralt i grunnleggelsen av Varnes kirke i Fertile, Minnesota -16 år etter at de utvandret til Amerika. Det var i deres hjem at det hele begynte en torsdag i juni 1881. De skulle reise ei kirke der ute på prærien til minne om Værnes kirke og stedet de forlot i Norge. Men før den tid hadde de hatt sin tårn for å komme seg til tryggere og bedre omgivelser i "the promised land".

Andreas ble født den 24. november 1829 i Stjørdal. I Stjørdalsboka heter han Anders Halvorsen Hovskogen. Foreldre var Halvor Andreassen Hovskogen, f. 1805 på Myhrhaugen på Skatval, og Ane Hansdatter Husbyn, f. 1804 på Husbyn på Stjørdal. Andreas gifter seg med Mali Larsdatter Hammer den 18. november 1853, og med stor sannsynlighet tar navnet Hammer da han kom til Hammertrøen. Mali var født den 22. januar 1829 på Hammertrøen, som datter av Lars Skjelstadsveen, f. 1790 og Riborg Pedersdatter Smedhaugen (1791-1840). Smedhaugen i Hegra er kjent for at tre brukere etter hverandre var født i hvert sitt århundre, visstnok en meget sjelden sammentreff.



*Bak f.v: Randi Berg Hammer (enke etter Haagen), Mari Eneberg Hammer (gift med Ludvig) og Anna Hammer Kittleson (datter av Andreas og Mali, gift med Charlie Kittleson).  
Foran f.v: Mali Larsdatter Hammer, Andreas Hammer, sønnen Ludvig Hammer og Charlie Kittleson*

Andreas og Mali emigrerer til Amerika i 1865 sammen med sine to barn, Hågen f. 1855 og Ludvig f. 1860. De dro fra Trondheim med barken *Bergen* den 4. mai og kom til Quebec den 6. juli. Derfra tok de seg til Allamakee County, Iowa. Trolig kom de hit fordi Beret Halvorsdatter, ei søster av Andreas - og hennes mann Sivert Simonsen Ulsetås, hadde slått seg ned her. Andreas og Mali fikk seg meget dårlig jord (upstairs fields), og de tre første avlingene gikk tapt, grunnet "chance bug" (insekter). Selv om Andreas var en stor og sterk mann, som lett bar *300 lb barrel of salt* (136 kg), så var det håpløst for ham og en del andre i distriktet å klare seg. I 1866 blir dattera Anna R. Hammer født (d. 1940) og i september 1870 får de sønnen Ole. I 1872 kom Gurine, en annen av Andreas sine søstre - over til Amerika, men hun dør straks etter ankomst. Det var som om området rundt Waukon ga varsel om at her var det ingen fremtid. Trolig hadde Andreas Hammer og noen naboer allerede begynt å snakke om "å dra videre".

Fra gamlelandet visste de at mange familier som utvandret dro i etapper, både internt i Norge - og da de entret sitt nye land. Det var ikke uvanlig. Årsaken var som oftest mangel på penger, overvintringer som lett kunne bli lengre enn ett år, samt rykter og forventninger til bedre land og muligheter lenger vest. Ulike faktorer bandt dem til stedet de var, andre til å dra videre. Det var og vanlig at mannfolket dro avsted på rekognosering, for så å komme tilbake og hente sin familie. Trolig var det slik også for familien Hammer og noen av deres naboer, blant annet Berg og Holan. De visste at de stod sterkere dersom de dro i flokk. Rekognoseringen hadde gitt dem et *track*, de trengte ikke lete, samt trolig hadde de under rekognoseringen allerede tatt ut en "claim".

Sommeren 1880 var alt klart. Sønnen Haagen hadde giftet seg med Randi Berg året før, den 26. mars. At Andreas sin familie startet nordvestover først den 19. juli kan tyde på flere forhold. Det nye bostedet var ikke ferdig ennå. Kanskje ville de også gjøre unna våronna, så komme tilbake - etter nyetableringen - for å høste og gjennom det skaffe seg inntekt. Å dra så sent som 19. juli uten disse forholdene som årsak, ville normalt sett vært i seneste laget. En må huske på at det var vanligvis nødvendig å starte så tidlig som mulig på våren - for å få tilstrekkelig tid til å etablere seg før vinteren kom.



*Randi og Haagen Hammer*

Mathilda Hammer Johnson, et barnebarn av Andreas og Mali, har fortalt om hvor sterk hennes bestefar var, muligens for sterk - og at hans enorme løft og anstrengelser til slutt tok knekken på ham 64 år gammel. Reisen fra Iowa til sitt nye mål, skulle bli meget strevsom. Bestemmelsesstedet var Fertile, Polk County i Nord-Minnesota. Flere familier dro i form av et lengre vogntog, for det meste bestående av oksespann. Det var et karrig landskap. De levde på fangst og fiske. Flere dager kunne gå uten mat. Det heter seg at de ble tvunget til å fange og spise gophers (præriehund). Tempoet var temmelig labert. Det gjorde ikke situasjonen bedre at Mali og Andreas også hadde en sønn (Ole P. Hammer 1870-1883) som var arthritic (giktbrudden) og som krevde sitt. Når de passerte tettsteder, dro mannfolket inn i "byen" for å søke arbeid. Da de hadde spart seg noen kroner til å kjøpe mat, dro de videre - i etappe etter etappe. Vinteren nærmet seg.

Etter noen uker kom de inn i indianerland. Indianerne var mest nedkjempet og forvist til ulike reservater. Likevel var alltid mindre flokker på krigsstien. Dette kunne være unge, sterke og

frustrerte krigere, som ikke helt forstod overmakta. Ofte brøt de ut av stammen, mest som utstøtte. Da var de ekstra farlige. På sine raid lå det alltid noen døde nybyggere tilbake. Dette visste selvsagt



*Min kilde: Paul T. Akre lengst til høyre i sin sønns bryllup den 20. september 2008.  
F.v: William A. Matzen (svigersønn), Deanna Marie Akre Matzen (datter), Kristen  
David Akre (sønn), Laura Jane McLarney (svigerdatter), kona Jean og Paul*

Andreas. Men de hadde ikke noe valg. De måtte igjennom meget øde områder som kun indianerne behersket. Trolig var det Chippewaindianere (the Ojibwe tribe), eller Lakotas/Dakotas (Sioux) på vandring. En kveld gikk vogntoget sent til ro, etter at det var mørkt. Vanligvis var det lite smart. Det mest fornuftige var å gå tidlig til ro, rekognosere, finne vann og ved, sette ut feller for fangst etc., pluss samle krefter for både folk og fe. De kjørte vognene i en sirkel, som beskyttelse. De satt rundt fellesbålet, som for utenforstående kan høres romantisk og hyggelig ut, men for disse nybyggerne ute i ingenmannsland - var dette alt annet enn koselig. Det hjalp lite at noen mente at indianerne av trossårsaker ikke angrep i mørke. De ukjente lydene fra mørket ble fort til de mest uhyggelige assosiasjoner. Flere vogntog hadde blitt totalt utslettet, hadde de hørt. Ingen av nordmennene i Hammerfamilien hadde erfaring verken fra borgerkrigen eller andre felttog. De kunne knapt skyte. Ikke hadde de med kjentfolk eller førere som kunne lede dem trygt igjennom indianerland heller, slik de visste at folk lengre vest leide seg. Disse vogntogførere (guider/kjentmenn) var personer av ikke bare en viss støpning, med innsikt i naturens farer, men mannfolk med de rette kontakter, ofte inngifte i indianerstammer - og dermed med de nødvendige "løyver og passersedler". Hammerfamilien og de andre fra Stjørdal var helt alene i en verden de ikke behersket. Men stjørdalingene hadde noe som ikke mange andre har, nemlig et godt utviklet vardøger. Da de satt rundt bålet den høstkvalden og snakket om at målet ikke var så langt unna, følte de at ikke alt var som det skulle være. De sa det ikke høyt,

ville ikke skremme ungene, men de visste at det var noen i nærheten, noen som fulgte med dem. Ville "de" angripe i grålysningen? Om morgenen - da lyset avslørte omgivelsene - så de hodet av ei kvinne satt på en stake. På en annen påle ved siden av hang hennes bryster. Det ble ingen frokost. Oksene ble pisket litt ekstra den morgenen.



*Et uhyggelig møte ute på prærien*

Hvorfor gjorde indianerne det slik? I denne spørrende setningen gjør vi allerede første feilen, ved å se alle "indianere" under ett. De ulike grupperinger, stammer og sammenslutninger var meget forskjellige, et resultat av de omgivelser de levde under. Den geografiske spredningen var meget stor. Språk, næringsgrunnlag, normer og holdninger - likeså. Forholdet til politikk og den hvite manns ankomst, var nok ikke særlig annerledes enn mellom rivaliserende lokale stammer gjennom hundrevis av år. Territorial rivalisering var den samme blant indianerne som blant annet folk verden over. De ulike stammer hadde ulike ståsteder og derved ulike syn og forhold til den enorme ekspansjonen. Noen var mest likegyldige, andre inngikk avtaler og ble en del av den "nye sivilisasjonen", mens flere var totalt avvisende. At enkelte episoder forekom, ja sågar meget barbariske henrettelser, ligger i sakens natur, men for det meste er det enorme overdrivelser både hva gjelder antall drepte, drapsmetoder og de ulike måter indianerne forholdt seg til dem de drepte. Hollywood som *historieforteller* har ikke akkurat rettferdiggjort bildet av indianerne. Professor Collin Colloway (Native American Studies) forteller meg at den enorme kulturkollisjonen som fant sted, eskalerte rykter gjennom muntlige overbæringer og gjennom de såkalte amerikabrevene. Forskjellene på alle måter i levesett mellom de hvite europere og indianerne hadde ingen mulighet til å integreres. Vi ser de samme tendenser i dagens innvandring til Europa. Naiviteten var grenseløs, da som nå. En kombinasjon av redsel, frustrasjon og oppgitthet førte naturligvis til at enkelte "band" tok i bruk eldgamle ritualer, et rop om hjelp fra høyere makter - men like meget som en advarsel overfor inntrengere. "Å skjære hode og brystene av sine kvinnelige ofre forekom meget sjelden, eksempelvis kun hos spesielle band innen noen stammer - og kan tolkes som et signal, en advarsel", sier professor Colloway til meg. Uansett: det var meget virkningsfullt. Skremselen var psykologisk og føk avsted fortere enn en præriebrann. Og som innen all

historiefortelling, er det de få dramatiske hendelser som overlever - ofte gjennom fenomenet med fjæra og de ti høns.

Elaine Restad, oldebarn av Haagen og Randi, har fortalt meg at vogntoget slo leir ved bestemmelsesstedet utenfor Fertile den 28. august. De satt rundt et bål den kvelden. Randi var høygravid og fødselen var omtrent kommet i gang, da ei kjempestor skilpadder kom forbi. Haagen satt der med en kniv og spikket på noen greiner. Han tok kraft og kastet kniven, som traff skilpaddens hode. De fikk et herlig måltid. Skjellet ble rengjort og ble mest som ei vogge for deres førstefødte Henrik Albert - som ble født noen minutter senere. Han ble hetende kun Albert, og er bestefar til min kilde, Elaine Restad. (Hun døde våren 2012). Dette skjellet finnes i slekta den dag i dag. Det skal og fortelles at Haagen var meget musikalsk. Han laget sin egen fiolin. Randi og Haagen fikk senere to barn til: Bendicca i 1882 og Helmer i 1884. Men så skjer tragedien samme året som sønnen Helmer ble født. Faren Haagen (29), født på Stjørdal - skulle straks før jul løfte på ei vogn. Han kommer under vogna og påfører seg så store skader at han dør på veien til nærmeste lege i Fargo. Randi satt tilbake med tre små unger, alle under fire år. Randi måtte senere i livet også ta seg av de to yngste barnebarna, Kenneth og Myrtle, da Randis datter Bendicca døde brått i 1915. Randi døde den 9. januar 1934. I 1987, holdt Lyla Hammer Loucks en tale under 100-års markeringen av Varnes kirke, til minne om sin bestemor som hadde vært med å grunnlegge kirka. I sin tale sa Lyla: "*Bestemor snakket norsk. Hun lærte Myrtle og meg å snakke norsk. Og vi lærte å be på kne ved siden av bestemor. I dag, når forholdene er tøffe for meg, ber jeg - jeg ber på norsk*".



*Elaine Restad (d.2012), oldebarn av Randi og Haagen Hammer - og hennes mann Lynn*

Familien Hammer hadde tatt *claims* omlag 11 km vest av Fertile. Her etablerte de seg, hvor ungene etter hvert fikk sine egne familier og farmer. En skulle tro at de ble kvitt indianerne da de kom til Fertile, men de første årene av nyetableringen - ble familien Hammer plaget regelmessig. Familien kom mest under "beskyttelse" av noen grupperinger, som til stadighet dukket opp i full krigsmundur og forlangte mat, varer og hva det måtte være. Dette var en enorm påkjenning. Mannfolkene var ofte borte, avstandene store. Det var nok ganske hardt for kvinnfolkene der ute i ødemarken. Vi vet at ikke alle klarte dette presset, og familier ga opp og flyttet inn til tettsteder eller dro østover til tryggere omgivelser. Ja, enkelt dro faktisk tilbake til utgangspunktet. Først etter 1890 kan en snakke om slutten hva gjaldt "indianerkrigene". Ref. Wounded Knee.

I dag er det kontakt mellom slekta her i Trøndelag og etterkommerne etter Mali og Andreas, blant annet gjennom slektsleddet: deres sønn Ludvig Hammer. Nærmeste slekt i vårt område er Odin Langås i Åsen. I Amerika er Paul Akre barnebarn av Ludvig, og Elaine Restad er som nevnt oldebarn av Haagen. Andreas døde 27. mai 1893 i Fertile, MN og ble gravlagt på



*Kari Langås, Arne Langås og Odin Langås, 3. februar 2011*

Varnes kirkegård nær Fertile. Mali døde den 21. april 1919 i Fertile.

Dette var en familie som var ganske så typisk for de som utvandret. En familie som dro i etapper. Ikke av de fattigste. De fattige kom seg nemlig ikke avsted. Ikke var de av dem som måtte dra, men bemidlede nok til å skaffe seg billett. Familien ikke for stor, ikke direkte småunger. Mor og far hadde den rette innstillingen, - ingen oppgave var håpløs. De hadde både tro og håp. De var vante til *å stå opp om morgenen, og kunne takke for maten*. Men spørsmålet er likevel om ikke Andreas fra Stjørdal slet seg ut, slet seg i hjel med sine kjempekrefter. Det ligger på et vis en undertone om det i etterslektas minne. Elaine Restad har fortalt meg at det lå liksom i slekta, at sønnen ikke skulle være dårligere til å løfte enn faren. Denne staheten i familien kostet både far og sønn livet.